

Cognitive analysis of self-awareness of a healthy personality based on Viktor Frankl's theory: a case study of the novels of Savushun and Anna Karenina

Soheila Mousavi Sirjani^۱ Maryam Lotfi Azimi^۲ Fatemeh Yahosseini Mousavi^۱

Abstract

A healthy personality always seeks to find a purpose to give meaning to his life. In Viktor Frankl's theory of meaning therapy, the meaningfulness of a healthy human life is described in the light of the following characteristics: freedom of will and awakening, sense of responsibility, will directed towards meaning, love, wise tolerance of suffering, search for meaning, the answer to conscience and religious belief. Self-awareness, which means that a person is aware of himself, is one of the important components in Frankel's theory of meaning therapy. In meaning therapy, a person who is searching for meaning is faced with being responsible and aware. Novels such as Savushun Simin Daneshvar and Anna Karenina by Leo Tolstoy can examine the self-awareness of a healthy character and can be analyzed from a psychological point of view. In this research, by using the descriptive-analytical method, the psychological investigation of the novels of Savushun and Anna Karenina was done with an emphasis on Frankel's theory. And the question has been answered whether the characters of these novels have the characteristics of a healthy person according to Frankel or not. The findings of the research show that Yusuf (the main character of the novel) is a self-aware person in Savushun And self-awareness directly causes characteristics such as awakening, love, self-sufficiency, and responsible to appear in him. Zari (another main character of the novel) also comes to self-awareness after the events that happen to her, and the characteristics of a healthy personality appear in her. In Anna Karenina, Levin comes to self-knowledge as a result of events in his life together, and the traits of a healthy personality are manifested in him. Based on this and according to the basic issue of this research, it seems that the characteristics of the heroes of the novel are compatible with what Frankel defined (except for self-sufficiency). Of course, self-sufficiency can be considered a sub-component of responding to the call of conscience according to Frankel.

Keywords: self-awareness, healthy personality, Savushun, Anna Karenina, Viktor Frankl, meaning therapy

---

^۱PhD student in Persian language and literature, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

^۲Associate Professor , Department of Persian Language and Literature, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.(corresponding author) E-mail: mousavi-sirjani@gmail.com

^۳Assistant Professor Professor , Department of Psychology and Educational Sciences, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Sources and references

Adhami Sayad Mohalla, Haditha and Hamida Adhami Sayad Mohalla (۲۰۱۸). "Analysis of the main characters in Voltaire's novel The Candidate based on Abraham Maslow's theory". Comparative literature thesis, ۳(۶) pp. ۱۰۰-۱۱۶.

Payandeh, Hossein (۲۰۱۲). Opening the novel: Iranian novel in the light of theory and literary criticism. Tehran: Pearl.

Tolstoy, Leo (۱۳۷۸). Anna Karenina Translated by Soroush Habibi. Tehran: Nilofar.

(۲۰۱۹). The law of love and the law of violence. Translated by Shahabuddin Abbasi. ۲th. Tehran: Pearl.

Jamshidi, Samaneh (۲۰۰۹). Investigating the effectiveness of group meaning therapy on depression and marital satisfaction of women suffering from marital conflicts. Master's thesis in psychology. Supervisor: Morteza Tarkhan. Faculty of Humanities. Payam Noor university.

Hassanzadeh, Zahra (۲۰۱۲). A comparative study of the novel "Asl va fasl" by Sahar Khalifa and "Savushun" by Simin Daneshvar. Master's thesis. Supervisor: Mohammad Sheikh. Faculty of Literature and Human Sciences. University of Sistan and Baluchestan.

Hasani Bafrani, Talaat (۲۰۱۰). "Healthy human being and its characteristics from Viktor Frankl's point of view". Psychology and religion, ۵(۱۴), pp. ۱۱۳-۱۴۴.

Daneshvar, Simin (۲۰۱۵). Sushon ۲۲th. Tehran: Kharazmi.

Rolan, Roman (۲۰۰۸). Life of Tolstoy. Translated by Ali Asghar Khabertzadeh. Tehran: Negah.

Sartre, Jean-Paul (۲۰۰۱). Existentialism and human authenticity. Translated by Mustafa Rahimi. ۱۰th. Tehran: Nilofar.

Scharf, Richard S. (۲۰۰۲). Theories of psychotherapy and counseling. Translated by Mehrdad Firouzbakht. Tehran: Rasa Cultural Services Institute.

Shults, Duane (۲۰۱۲). Perfect psychology of healthy personality patterns.

Translated by Giti Khoshdel. Tehran: Pikan.

Sadr al-Din Shirazi, Muhammad bin Ibrahim (۱۳۹۲). Treatise on three principles. Correction and introduction by Mohammad Khajawi. Tehran: Mola.

Frankel, Victor (۱۹۹۲). An unheard cry for meaning. Translated by Ali Alavinia and Mostafa Tabrizi (Shanaei). Tehran: Yadavaran.

(۱۹۹۳). Doctor and soul. Translated by Farrokh Saif Behzad. ۳th. Tehran: Dorsa.

(۱۹۹۶). God in the unconscious. Translated by Ebrahim Yazdi. Tehran: Rasa Cultural Services Institute.

(۲۰۰۹). Man in search of meaning. Translated by Mahin Milani. Tehran: Darsa.

(۲۰۱۰). Man in search of ultimate meaning. Translated by Ahmed Sabouri and Abbas Shamim. Tehran: Ashian.

(۲۰۱۶). Desire for meaning. Translated by Kiyomarth Parsai. Tehran: Scientific Civilization Publication.

Fromm, Eric (۲۰۱۴). The art of loving. Full translation by Puri Soltani. ۲th. Tehran: Scientific and Cultural.

Fariamanesh, Masoud (۲۰۰۶). "Will oriented towards meaning: a look at the meanings and concepts of meaning-therapy". Information of wisdom and knowledge. ۲(۵). pp. ۵۵-۶۰.

Faghani, Sonia, Maleeha Mahdavi and Masoud Mahdian (۱۴۰۱). "Analysis of story elements in the novel "Postman" with emphasis on the structural elements of the plot". Comparative literature thesis, ۶(۲۲), pp. ۱۹۱-۲۲۴.

Ghorbani, Hashem (۲۰۰۹). "The meaning of life from Viktor Frankl's point of view". Philosophical reflections, ۱(۳), pp. ۳۵-۵۸.

Mackey, J. L. (۱۹۹۵). "Evil and Absolute Power". Translated by Ebrahim Soltani and Ahmad Naraghi. Philosophical words (collection of articles). ۱th. Tehran: Sarat.

Molavi, Jalaluddin Muhammad bin Muhammad (۱۹۹۶). Masnavi. Correction and foreword by Abdul Karim Soroush. Tehran: Scientific and Cultural.

Naini, Ghazaleh Sadat (۲۰۱۴). The meaning of life from Viktor Frankl's point of view with a look at Shahid Motahari's opinions. Master's thesis in philosophy. Supervisor: Mohammad Sadeq Zahedi. Faculty of Islamic Sciences and Research.

Nooralizadeh Mianji, Masoud, Abolqasem Bashiri and Masoud Jan-Bourji (۲۰۱۱). "The relationship between God-awareness and self-awareness". Psychology and religion, ۶(۱۹), pp. ۲۴-۵.

Nikdar Asl, Mohammad Hossein (۲۰۱۴). "The will directed towards meaning in Hafez's sonnets and Viktor Frankl's meaning therapy". Educational literature research paper, ۶(۲۲), pp. ۱۷۱-۲۰۸.

فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

سال هفتم، شماره بیست و سوم، بهار ۱۴۰۲

تحلیل شناختی خودآگاهی شخصیت سالم بر اساس نظریه ویکتور فرانکل:

مطالعه موردی رمان‌های سووشون و آنا کارنینا

فاطمه یاحسینی موسوی^۱، سهیلا موسوی سیرجانی^۲، افسانه لطفی عظیمی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۵/۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱/۲۹

صص (۱۴۸-۱۷۸)

چکیده

شخصیت سالم همواره در پی یافتن هدفی برای معنا بخشیدن به زندگی خویش است. در نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل، معنادار شدن زندگی انسان سالم در پرتو ویژگی‌هایی مثل آزادی اراده و بیداری، احساس مسئولیت، اراده معطوف به معنا، عشق‌ورزی و دین‌باوری توصیف شده است. خودآگاهی به معنی آگاهی داشتن انسان از خویشتن، از مؤلفه‌های مهم در نظریه معنادرمانی فرانکل است. در معنادرمانی، انسانی را که در جست‌وجوی معناست، با مسئول بودن و آگاه بودن مواجه می‌کنند. رمان‌هایی همچون: سووشون سیمین دانشور و آنا کارنینا از لئو تولستوی، قابلیت‌هایی برای بررسی خودآگاهی شخصیت سالم را دارند. در این تحقیق، با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، بررسی روان‌شناختی رمان‌های سووشون و آنا کارنینا با تأکید بر نظریه فرانکل صورت گرفته و به این پرسش پاسخ داده شده است که آیا شخصیت‌های این رمان‌ها خصوصیات انسان سالم از نظر فرانکل را دارند یا خیر. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در سووشون، یوسف (شخصیت اصلی رمان)، فردی خودآگاه است و آگاهی از خویشتن به صورت مستقیم، باعث بروز ویژگی‌هایی همچون: بیداری، عشق، خودبستگی و مسئول بودن در او می‌شود. در آنا کارنینا، لوین در نتیجه رخ دادن اتفاقاتی در زندگی مشترکش به خودشناسی می‌رسد و صفات شخصیت سالم در او متجلی می‌شود؛ بر این اساس و با توجه به مسئله اساسی این پژوهش به نظر می‌رسد ویژگی‌های قهرمانان رمان با آنچه فرانکل تعریف کرده است (جز خودبستگی)، انطباق دارند؛ البته خودبستگی را می‌توان زیرمؤلفه پاسخ‌گویی به ندای وجدان از نظر فرانکل قلمداد کرد.

واژگان کلیدی: خودآگاهی، شخصیت سالم، سووشون، آنا کارنینا، ویکتور فرانکل، معنادرمانی.

^۱-دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mfmusavi@gmail.com

^۲-دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mousavi-sirjani@gmail.com

^۳-استادیار گروه روانشناسی و علوم تربیتی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. lotfiazimi@gail.com

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

آگاهی انسان از وجود خود، یکی از اصول مهم روان‌شناسی وجودگراست. به گفته سارتر: خودآگاهی به معنی آگاهی انسان به خویشتن در روان‌شناسی وجودگرایی، همواره مورد توجه بوده و یکی از اصول سلامت روان انسان است. بر مبنای اگزیستانسیالیسم (Existentialism)، انسان، موجود مختاری است که حقیقت وجودی او براساس مسئول‌بودنش تفسیر می‌شود. بر خلاف درک روان‌کاوانه و رفتارگرایانه از انسان که او را در هاله‌ای از محرک‌ها و انگیزه‌های بیرونی فرومی‌برند، مهم‌ترین اصل در روان‌شناسی هستی‌گرایی، وقوف انسان به خویشتن خود است (سارتر، ۱۳۸۰: ۲۴).

از نظر فرانکل، مسئول بودن و آگاه بودن، هستی انسان را شکل می‌دهد و به زندگی‌اش معنا می‌بخشد. در فرایند معنادرمانی (Logotherapy)، درمانگر به دنبال آگاه‌کردن بیمار از مسئولیت وی (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۱)، او را با دو عنصر اصلی سازنده هستی انسانی که در جست‌وجوی معناست، مواجه می‌کند: یکی مسئول بودن و دیگری آگاه بودن. این دو عنصر از نظر فرانکل، دو بخش اصلی سازنده هستی انسان هستند (قربانی، ۱۳۸۸: ۴۱) و به دیگر سخن، بر مبنای اصول اگزیستانسیالیسم، انسان، موجودی مختار است که حقیقت وجودی‌اش براساس مسئول بودنش تفسیر می‌شود. معناداربودن یک عمل، مستلزم برخورداربودن انسان از درجه‌ای از خودآگاهی و داشتن تصویری شفاف از آن عمل است (نائینی، ۱۳۹۴: ۱۲). از نظر فرانکل، انسان سالم همواره هدف‌هایی را که به زندگی‌اش معنا می‌دهند، دنبال می‌کند و اگر زندگی او معنایی نداشته باشد، ادامه‌دادن آن برایش مشکل خواهد شد؛ بنابراین، معنای زندگی هرکس، منحصر به او و وابسته به شیوه تفکرش است که همواره تغییر می‌کند. این معنا مسئولیتی بزرگ بر عهده انسان می‌گذارد و جست‌وجوی معنا تشویق درونی را در وجود وی افزایش می‌دهد که شرط سلامت روان اوست (شولتس، ۱۳۸۲: ۱۵۹-۱۶۱). فرانکل شخصیت سالم را دارای مشخصه‌هایی بدین شرح دانسته است: آزاد و انتخابگر، مسئولیت‌پذیر، پاسخ‌گو در برابر وجدان خویش، ایمان‌دارنده به خدا و دین‌باور، دریافت‌کننده و بخشنده عشق، تحمل‌کننده رنج به صورت خردمندانه، و اهل کار و خلاقیت. وی در مصاحبه‌ای ادبیات و هنر را دو عامل مهم برای

معنابخشیدن به زندگی شمرده است که با استفاده از آن‌ها می‌توان خود را به چالش کشید و زندگی پر بارتری داشت.

از آنجا که از طریق تطبیق دادن رمان‌ها و داستان‌های پدید آمده در کشورمان با این‌گونه آثار ادبی در دیگر کشورها می‌توان به تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود میان ادبیات ملت‌های گوناگون پی برد، عواطف و احساسات پدیدآورندگان این آثار به‌عنوان محرک آنان در اندیشه‌ها و الهام‌هایشان را دریافت و همچنین خصوصیات انسانی غالب بر عصر هر نویسنده را شناخت (حسن‌زاده، ۱۳۹۲: ۲)، در پژوهش حاضر، در پی آن بوده‌ایم که با استفاده از روش تحلیلی- تطبیقی، خصوصیات قهرمانان رمان‌های *سوشون* و *آنا کارنینا* را با نظر به مکتب فرانکل تبیین و بررسی کنیم و از این رهگذر، به مؤلفه‌های شخصیت سالم ازدیدگاه فرانکل دست یابیم. مقایسه تطبیقی نویسندگان این دو رمان علاوه بر مشابهت رویکردها و جهت‌های فکری‌شان، به سبب وضعیت خاص زندگی‌های آنان، چه از نظر وقوع جنگ و چه به لحاظ نابسامانی‌های اجتماعی در محل زندگی هردوی آن‌ها قابل توجه و دارای اهمیت فراوان است. این پژوهش در ارتباط با مسئله یاد شده و هدف موردنظر از تحقیق، حول محور این پرسش شکل گرفته است که آیا مؤلفه‌های سازنده شخصیت‌های مهم در رمان‌های *سوشون* و *آنا کارنینا* با آنچه فرانکل در معنادرمانی تعریف کرده است، تطبیق دارند یا خیر.

۱-۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

دو رشته ادبیات و روان‌شناسی از دیرباز، پیوندی دیرینه و ناگسستنی با یکدیگر داشته‌اند و در هردوی آن‌ها راهکارهایی برای شناخت ابعاد وجودی انسان به دست داده می‌شود. تحقیق‌های بین‌رشته‌ای صورت‌گرفته در حوزه‌های ادبیات و روان‌شناسی، این ارتباط را بهتر نشان می‌دهند و اهمیت ارتباط متخصصان این دو رشته را روشن می‌کنند. «شخصیت‌های داستانی، بازنمای شخصیت‌های واقعی هستند و بنابر شخصیت‌پردازی نویسنده، اطلاعات داستان مستندتر از اطلاعاتی است که افراد از خود بروز می‌دهند. نیازهای اشخاص داستان، ناپایداری‌ها را به وجود می‌آورند و انسان‌ها در شرایط خاص، بسیاری از جوانب و زوایای درون خود را برملا می‌سازند. داستان‌ها نیز بازنمای شرایط خاص زندگی

انسان‌ها هستند؛ بنابراین می‌توان بر اساس نظریه‌های روان‌شناسی به تحلیل شخصیت‌های داستانی همّت گماشت و به نتایج بهتری در این خصوص دست یافت» (ادهمی صیادمحله، ۱۳۹۸: ۱۰۰). نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل، یکی از این نظریه‌ها است. معنادرمانی، مبتنی بر درک معنا و مفهوم زندگی است و براساس آن، حتی هنگام بروز دردها و رنج‌ها هم باید تعریفی زیبا از زندگی داشته باشیم. مطالعهٔ رمان، دید بازتری دربارهٔ شناخت معنای زندگی به ما می‌دهد و تحقیق دربارهٔ رمان‌های دست‌اول ایران و جهان سبب می‌شود به این نوع ادبی، بیشتر توجه کنیم و از دستاوردهای رمان‌نویسان برای ارتقاداتن سلامت روان خویش و دستیابی به زندگی‌ای سالم‌تر بهره‌جویم.

هدف از این تحقیق، تحلیل شناختی عنصر خودآگاهی در رمان‌های *سوشون* و *آنا کارنینا* براساس نظریهٔ فرانکل است. دربارهٔ دو رمان مورد بحث، مقاله‌های زیادی نگاشته و از دیدگاه‌های مختلف به این دو اثر پرداخته شده؛ ولی تاکنون، بررسی آن‌ها براساس دیدگاه فرانکل صورت نگرفته است؛ حال آنکه این دو رمان به سبب قابلیت هم‌پوشانی رفتار شخصیت‌هایشان با ویژگی‌های شخصیت سالم از منظر فرانکل، منابعی مناسب برای بررسی این ویژگی‌ها هستند و بنابراین، تحلیل آن‌ها از این منظر ضرورت دارد.

۱-۳- پیشینه پژوهش

دربارهٔ نظریهٔ فرانکل در تحلیل متون ادبی، تحقیق‌هایی در قالب مقاله و پایان‌نامه انجام شده است که مهم‌ترین آن‌ها بدین شرح‌اند:

نیکدار اصل (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تعدادی از غزل‌های حافظ را براساس نظریهٔ فرانکل تحلیل کرده و دریافته است فرانکل و حافظ، هر دو ایمان به خدا، نگرش نو به رنج‌ها، عشق، دین و خوش‌بودن در لحظه را شرط رسیدن به هدف و معنا در زندگی دانسته‌اند.

حسینی بافرانی (۱۳۹۰) در پژوهش خود، انسان سالم و ویژگی‌های او را از دیدگاه فرانکل بررسی کرده و در پی تحلیل داده‌ها نتیجه گرفته است انسان سالم از همهٔ فرصت‌های موجود مثل کار، عشق و رنج برای ابدیت بخشیدن وجود خود بهره می‌برد؛ زیرا آرامش واقعی او در سایهٔ جاودانگی تحقق می‌یابد.

قربانی (۱۳۸۸) در مقاله خود، معنای زندگی از دیدگاه فرانکل را بررسی کرده و دریافته این معنا حتی در بغرنج‌ترین لحظه‌ها مکشوف و واقعی است و مرگ، رنج و بلایای طبیعی را در صورت وجود داشتن معنا در زندگی می‌توان تحمل کرد. وی در این پژوهش نتیجه گرفته فرانکل با تمایز بخشیدن معنای لحظه‌ای و معنای غایی بر این مسئله تأکید کرده که باورداشتن به وجود خداوند متعال، اساسی‌ترین رمز معناداربودن زندگی است.

فریامنش (۱۳۸۶) در مقاله‌ای مبانی معنادرمانی را تبیین کرده و ارزش‌هایی را که فرانکل برای زندگی برشمرده (مانند ارزش‌های آفریننده، تجربی و نگرشی)، تشریح کرده است. او در پایان گفته است روشنی بیان و شفقت فرانکل، ما را به مطالعه کردن آثارش ترغیب می‌کند و حتی اگر فاقد گرایش دینی باشیم، چشم‌پوشی از پیام وی برایمان دشوار خواهد بود؛ از این روی باید از فرانکل تبعیت کنیم و از تقلیل‌گرایی دست برداریم.

نائینی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود، خصوصیات انسان سالم از منظر فرانکل را شامل آزادی، اختیار، مسئولیت‌پذیری، ارزش‌مداری، معناجویی و پاسخ‌گویی به ندای وجدان دانسته و دو توانایی منحصره‌فرد انسان از منظر این نویسنده را بدین شرح برشمرده است: یکی توانایی فاصله گرفتن از خود و دیگری توانایی فراتر رفتن از خویشتن.

حسن‌زاده (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود، سووشون را از منظر سیاسی، اجتماعی و ادبیات‌پایداری تحلیل کرده و پیام این رمان را مقاومت در برابر بیگانگان، میهن‌دوستی، آزادی، و ستایش شهادت‌طلبان و ایثارگران دانسته؛ همچنین نتیجه گرفته دانشور در این اثر، درباره تجربه‌های مشترک زنان، یعنی آنچه خود احساس کرده یا می‌توانسته است احساس کند، سخن گفته و تحول شخصیت اصلی زن در این رمان به‌آرامی و به‌مرور زمان صورت گرفته است.

جمشیدی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه خود، تأثیر معنادرمانی گروهی بر افسردگی و رضایت زناشویی را بررسی کرده و علت بروز افسردگی را نیافتن معنایی باارزش دانسته است که بتوان آن را در زندگی پی گرفت. درنهایت، او نتیجه گرفته است از طریق شناختن ارزش‌های زندگی می‌توان از زندگی لذت برد و از طریق تغییر دادن نگرش خویش درباره رنج‌های اجتناب‌ناپذیر می‌توان فشار روانی حاصل از این رنج‌ها را کاهش داد.

۱-۴- روش پژوهش

در این تحقیق، برای بررسی خصوصیات قهرمانان رمان‌های *سوشون و آنا کارنینا* با نگاهی به ویژگی‌های شخصیت سالم از نظر فرانکل، از روش کتابخانه‌ای برای گردآوری اطلاعات استفاده کرده و خصوصیتی مانند: آزادی و بیداری، احساس مسئولیت، خودبستگی، عشق، ایمان به خدا و دین‌باوری در رفتار و عملکرد شخصیت‌های اصلی رمان‌های مورد نظر را از دیدگاه این نویسندگان تحلیل و بررسی کرده‌ایم.

۱-۵- مبانی نظری

روانشناسان کمال، راهکارهایی برای تعالی شخصیت انسان و استفاده بهینه او از استعدادهایش به دست داده‌اند. به گفته شولتس: تاکنون، بسیاری از پژوهشگران در پی یافتن پاسخ این پرسش‌ها بوده‌اند که انسان سالم کیست و آیا می‌توان به انسانی با شخصیت سالم تبدیل شد یا خیر. امروزه، تعداد زیادی از روان‌شناسان به جای بررسی بیماری‌های روان، به مطالعه درباره توانایی انسان برای رسیدن به کمال و اعتلا روی آورده‌اند. روان‌شناسان کمال، دیدگاهی خوش‌بینانه و امیدبخش در خصوص انسان دارند و صرفاً رها شدن از بیماری‌های عاطفی و روانی را برای سلامت انسان، کافی نمی‌دانند؛ بلکه معتقدند انسان باید تمام استعدادهای بالقوه خویش را تحقق بخشد و بدین منظور، راهکارهایی را به دست می‌دهند که وی با استفاده از آن‌ها به سطوح عالی کمال و شخصیتی سالم دست یابد (شولتس، ۱۳۸۲: ۵-۸).

انسان سالم همواره در جست‌وجوی هدفی است که به زندگی‌اش معنا می‌بخشد. در نظریه معنادرمانی فرانکل که از نظریه‌های مهم در حوزه روان‌شناسی کمال به‌شمار می‌آید، معنادار شدن زندگی انسان سالم در پرتو ویژگی‌های ذیل توصیف شده است: آزادی اراده و بیداری، احساس مسئولیت، اراده معطوف به معنا، عشق‌ورزی، تحمل خردمندانه رنج، معناجویی، پاسخ‌گویی به وجدان و دین‌باوری.

فرانکل از نظریه‌پردازان در حوزه شخصیت و بنیان‌گذار نظریه معنادرمانی با اثرپذیری از تفکر فلسفه وجودی و روان‌شناسی وجودی، طرحی از شخصیت سالم به دست داده که از دیگر نظریه‌های شخصیت، متمایز است. وی که محور شخصیت سالم را توجه به نیازها

و قابلیت‌های ویژه ساحت روحانی انسان می‌داند، تمرکز بر بُعد جسمانی و روانی، و ارضای نیازهای این بخش را برای تأمین سلامت، کافی ندانسته و گاه تمرکز بر این جنبه از وجود انسان را سبب بروز بیماری قلمداد کرده است (حسنی بافرانی، ۱۳۹۰: ۱۳۹).

به عقیده فرانکل، انسان سالم به‌لحاظ روانی و شخصیتی، ویژگی‌هایی بدین شرح دارد:

۱-۵-۱- آزاد و انتخابگر بودن

جی. ال. مکی، فیلسوف معاصر در مقاله خویش، درباره اختیار نوشته است:

اگر منطقاً محال نیست که انسان‌ها همواره به اختیار خویش خیر را برگزینند، بنابراین، چنین نبوده است که خداوند صرفاً این دو راه را پیش‌روی خود ببیند: ۱. آفرینش انسان‌ها همچون موجودات مکانیکی بی‌گناه؛ ۲. آفرینش انسان‌های مختاری که گه‌گاه مرتکب خطا می‌شوند. خدا می‌توانست راه بهتری را انتخاب کند؛ یعنی آفرینش انسان‌هایی که مختارند؛ اما همیشه در راه راست گام می‌نهند. بدیهی است که انتخاب نکردن راه سوم هم با قدرت مطلق خداوند منافات دارد و هم با خیر محض بودنش (مکی، ۱۳۷۴: ۱۶۳).

از دیدگاه فرانکل، انسان در زندگی خود، از این آزادی برخوردار است که در مقابل مشکلات و ناگواری‌ها عکس‌العمل مناسب نشان دهد. در واقع، او حق انتخاب کردن یکی از راه‌های موجود را دارد و کسی جز خودش نمی‌تواند مانعش شود. به گفته این نویسنده:

انسان موجودی است آزاد که همیشه حق انتخاب دارد. انسان واکنش خود را در برابر رنج‌ها و سختی‌های ناخواسته، ولی پیش‌آمده، و شرایط محیطی، خود انتخاب می‌کند و هیچ کس را جز خود او یارای آن نیست که این حق را از او بازستاند (فرانکل، ۱۳۸۸: ۲۲۵).

فرانکل با آن دسته از نظریه‌های روان‌تحلیل‌گرانه‌ای که در آن‌ها وضعیت انسان، حاصل غرایز زیستی وی قلمداد می‌شود، به‌شدت مخالفت کرده و معتقد است ما انسان‌ها فاعل‌هایی مختار هستیم که می‌توانیم در هر موقعیتی رفتارها و واکنش‌هایمان را انتخاب کنیم (نائینی، ۱۳۹۴: ۴۳). وی همچنین با کم‌رنگ کردن غریزه‌ها و تجربه‌های دوران کودکی، انسان را دارای نیرویی دانسته است که با استفاده از آن می‌تواند برخلاف جهت وزش باد ناملایمات و دشواری‌ها، قایق زندگی را پیش ببرد؛ بنابراین، به‌صورت خلاصه می‌توان گفت انسان، مسئول ساختن زندگی خویش است. به گفته فرانکل:

انسان بودن یعنی مسئول بودن؛ زیرا انسان آزاد است. همان‌طور که یاسپرز^{۱۱} می‌گوید، آزادی حالتی از وجود است که ابتدا باید در مورد چستی آن حکم کنیم و به وجود آن تصمیم بگیریم. این، هستی است. چیزی که مقابل من است، وجود دارد و لااقل تا مدتی برجای می‌ماند؛ یعنی تا وقتی که انسانی دست به آن نبرد و تغییرش ندهد، همان‌گونه برجای خواهد ماند؛ اما موجود انسانی‌ای که در برابر من نشسته است، هر که باشد، برای آنچه که ثانیه‌ای بعد خواهد بود، تصمیم می‌گیرد (فرانکل، ۱۳۷۲: ۱۵۲).

اگرچه انسان تحت سیطره غرایز و تجربیات دوران کودکی قرار دارد و شخصیتش در این دوران شکل می‌گیرد، می‌تواند در جهت خلاف نیروی باد ناملايمات، قایق زندگی را پیش براند و با استفاده از نیروی اراده و هنرمندی، شخصیت خود را ارتقا دهد. اگر انسان را به‌عنوان یک ماشین ذهنی یا نواری از غرایز، سائق‌ها و واکنش‌ها، فرآورده صرف غریزه، ارث یا محیط تلقی کنیم، تقویت احساس پوچی‌ای که در هر حال، او مستعد آن است، تقویت خواهد شد (فرانکل، ۱۳۷۲: ۳۸-۴۲). هر انسانی آزاد است در مراحل گوناگون زندگی‌اش انتخاب و تصمیم‌گیری کند و به‌جای بدتر شدن به‌سمت کمال وجودی خویش گام بردارد. به عقیده فرانکل، «اگر مردم را همان‌طور که هستند، بپذیریم، آن‌ها را بدتر کرده‌ایم. هرگاه با آن‌ها طوری رفتار کنیم که انگار همانی هستند که باید باشند، به ایشان کمک کرده‌ایم تا همانی باشند که باید بشوند» (فرانکل، ۱۳۷۲: ۱۷۰). در سوشون با استفاده از مؤلفه‌هایی که درباره شخصیت‌های گوناگون بیان شده است، انسان‌هایی ترسیم شده‌اند که همواره با اختیار و آزادی در حال خلق خویشتن خود هستند و پیام و هدفی والا در زندگی دارند؛ مثلاً یوسف به‌عنوان یکی از شخصیت‌های اصلی این رمان با تحمل خردمندانه رنج، در راهی گام می‌نهد که در نهایت، شمع وجودش خاموش می‌شود و در عوض، چراغی برای آیندگان می‌افروزد که تا ابد، روشن و تابناک خواهد بود.

۱-۵-۲- خودآگاهی و مسئولیت‌پذیری

ملاصدرا وجود انسان را وابسته به خودآگاهی و معرفت نفس دانسته و معتقد است کسی که به نفس خود معرفت نداشته باشد، در واقع وجود ندارد (صدرالدین شیرازی، ۱۳۹۲: ۱۶). خداآگاهی و ارتباط آن با خودآگاهی، و تأثیر این دو مقوله بر رشد شخصیت

و سلامت روان از مهم‌ترین کارکردهای مذهب است که در همه ادیان الهی و به‌ویژه اسلام بر آن تأکید شده است. اندیشمندانی همچون: کیرکگارد (Soren Kierkegaard)، جیمز (William James)، یونگ (Carl Gustav Jung)، آلپورت (Gordon Willard Allport) و فرانکل بر وجود داشتن جوهر الهی و حضور خداوند متعال در روان ناهشیار، ارتباط عمیق درونی میان خدا و انسان، تأثیر خدایابی در پذیرش و بازیابی خویش، کسب هویت، پرورش و انسجام شخصیت، و شکل‌گیری نظام روان‌شناختی در سطوح عاطفی و شناختی و رفتاری، جبران ضعف‌ها و نیازها و خلأهای وجودی، و درمان کردن بیماری‌های روانی از طریق ارتباط با خدا تأکید کرده‌اند (نورعلی‌زاده میانجی، بشیری و جان‌بزرگی، ۱۳۹۱: ۷-۸).

طبق نظریه فرانکل، زندگی برای همه افراد، مفهومی یکسان ندارد و می‌توان گفت معنا و مفهوم زندگی، عبارت از همان وظیفه‌ای است که هر فرد در لحظه‌های گوناگون زندگی‌اش برعهده دارد. از دید وی، انسان در هر برهه‌ای از زندگی باید بتواند مسائلی را حل کند و نیازهای خویش را برآورد؛ در نتیجه، تنها خود او با پذیرفتن مسئولیت و انجام دادن کار باید به این پرسش پاسخ دهد که معنای زندگی چیست؛ بدین ترتیب، معنادرمانی، اصل وجود را در پذیرفتن مسئولیت زندگی می‌یابد. از نظر شارف، «مسئولیت-پذیری به معنای متعلق بودن انتخاب‌ها به خودمان و برخورد صادقانه با آزادی است» (شارف، ۱۳۸۱: ۱۸۴). مسئولیت یعنی یافتن پاسخی برای چرایی زندگی. انسانی که با انجام دادن کارها و فعالیت‌های خودش همواره متوجه مسئولیت خویش در برابر انسان‌های دیگر باشد، از چرایی هستی خویش آگاه است و به گفته نیچه: «کسی که "چرایی" برای زیستن داشته باشد، از پس هر "چگونه" ای نیز برمی‌آید» (فرانکل، ۱۳۸۸: ۱۵۹). فرانکل معنای زندگی را فارغ از قید حیات دانسته و معتقد است مرگ حتی اندکی این معنا را تقلیل نمی‌دهد؛ بلکه برعکس، گاهی معنای زندگی انسان در مرگ او درک می‌شود:

چنین به نظر می‌رسد که رنج و پریشانی و مرگ، معنی زندگی را می‌ریابند؛ اما من هرگز از گفتن این نکته خسته نخواهم شد: آنچه که واقعاً در زندگی از کف می‌رود، امکانات و توانایی‌هاست و لحظه‌ای که این امکانات و توانایی‌ها شکوفا شود، به واقعیت پیوسته و جزء گنجینه‌های پر بهای بشری به گذشته جاویدان تعلق پیدا می‌کنند. گذشته‌ای که هیچ چیز در آن گم نمی‌شود و همه

چیز دست نخورده باقی می ماند (فرانکل، ۱۳۸۸: ۱۸۷). در واقع، زندگی تا آخرین لحظه و تا آخرین نفس نمی تواند فاقد معنا باشد. مرگ نیز معنا دارد (فرانکل، ۱۳۹۶: ۱۶۷).

۱-۵-۳- دریافت و بخشش عشق

انسان متعالی صرفاً به فکر برآوردن نیازهای خویش نیست؛ بلکه از مرز خود و خواسته هایش فراتر می رود و ایثار و عشق ورزیدن به دیگران، او را به صورت منحصر به فرد و بدون جایگزین درمی آورد. عشق به گونه ای عظیم برای عاشق، ارزش می آفریند و سبب می شود او عالم را بسیار ژرف تر و گسترده تر بباید.

در فرهنگ عرفانی ما نیز عشق، جایگاهی ویژه دارد و شاعران ایرانی، نکاتی نغز در این حوزه را در قالب اشعار ناب سروده و همواره عشق را ستوده اند؛ چنان که مولانا در مثنوی معنوی، عشق را درمان تمام بیماری ها دانسته و گفته است:

شاد باش ای عشق خوش سودای ما!	ای طیب جملہ علت های ما!
------------------------------	-------------------------

(مولوی، ۱۳۷۵: ۱/۲۳)

اریک فروم در کتاب هنر عشق ورزیدن درباره عشق گفته: «اولین قدم این است که بدانیم عشق هنر است؛ همان طور که زیستن هنر است» (فروم، ۱۳۹۴: ۴). به گفته فرانکل، عشق باعث تعالی انسان می شود.

فرانکل عشق را جنبه ای از یک پدیده جامع تر انسانی می داند و آن را تعالی خویش می نامد. به عقیده او انسان با برخورداری از کیفیت تعالی خویش اساساً علاقه مند به دستیابی به فراسوی خویش است؛ چه این امر، دستیابی به معنایی برای تحقق بخشیدن باشد و چه دستیابی به انسان دیگری که عاشقانه با آن روبه رو شود (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۳). عشق حقیقی یعنی برقرار کردن رابطه روحانی با وجود شخص دیگر که در این ارتباط روحانی، او را نه تنها آن گونه که هست؛ بلکه آن گونه که می تواند باشد و خواهد بود، می نگرد و از این رهگذر، توانایی ها و ارزش های نهفته معشوق را درک می کند. آگاهی از ارزش ها بر غنای وجودی عاشق و معشوق می افزاید (فرانکل، ۱۳۷۱: ۲۵۹).

۱-۵-۴- پاسخ‌گویی به وجدان خود

فرانکل وجدان را نوعی معنویت ناخودآگاه می‌داند و از نظر او، وجدان، امری مشهود و به میزان زیادی شخصی است. وی به وجدان همچون نوعی «خویشتن‌شناسی هستی‌شناسانه» پیش‌فکورانه» یا «حکمت دل» اشاره می‌کند که از تعقل، تیزحس‌تر است (فریامنش، ۱۳۸۶: ۵۹). به عقیده فرانکل:

درواقع، وجدان به ما این امکان را می‌دهد که به معانی که ذاتی تمام وضعیت‌های منحصربه‌فرد هستند و با هم، رشته‌ای را به‌نام زندگی انسان می‌سازند، برسیم؛ بنابراین، انسان در جست‌وجویش برای معنا و محتوای زندگی با وجدان هدایت و راهنمایی می‌شود (فرانکل، ۱۳۷۲: ۱۶۸-۱۷۱).

در حالت آزادی، انسان به سمت پاسخ‌گو بودن به وجدان رانده می‌شود و این وجدان، تنها واقعیتی روان‌شناختی نیست؛ بلکه پدیده‌ای متعالی است که روی به سوی منشأ خود دارد و الگوی ما به سمت ناخودآگاه معنوی محسوب می‌شود؛ بنابراین، وجدان با ارزش‌های مادی‌نگرانه تقابل دارد (فرانکل، ۱۳۸۹: ۵۳-۵۷). وقتی وجدان از اعماق ناخودآگاه سر برمی‌آورد، تصمیم‌هایی بدون تأمل می‌گیرد و بنابراین، قضاوت‌های وجدان، تفسیر منطقی ندارند. وجدان در اصل به‌صورت شهودی عمل می‌کند و چیزی را می‌بیند که وجود ندارد؛ ولی در اصل باید وجود داشته باشد. وجدان از دو جهت به عشق شباهت دارد: یکی از جهت شهودی بودن و دیگری از این جهت که با چیزی سروکار دارد که بی‌نظیر است (فرانکل، ۱۳۸۹: ۳۳-۳۵).

فرانکل معتقد است وجدان، امری غیر معقول کاملاً ناآگاهانه است. در این جهت، شبیه عشق است؛ زیرا عشق نیز ادراک شهودی و مستقیم از ظرفیت‌های نهفته در معشوق است که باید به فعلیت برسند. همان‌طور که عشق به قابلیت‌های نهفته و منحصربه‌فرد معشوق نظر دارد، هدف وجدان نیز امکانات بالقوه بی‌نظیری است که در هر موقعیت وجود دارد. وجدان، درک شهودی خود، این امکانات را کشف نکرده و به واقعیت مبدل می‌سازد (فرانکل، ۱۳۸۸: ۲۲). همه انسان‌ها ذاتاً با یک موجود متعالی، رابطه‌ای پنهان دارند. وجدان، بخشی از کل این موجود متعالی است که وارد محدوده روان‌شناختی فرد شده است؛ به عبارت دیگر، وجدان، واسطه‌ای است میان انسان و عامل ماورایی که به او ندا می‌دهد؛ بنابراین، چون وجدان، ندای متعالی است، پس خودش هم از کیفیت متعالی برخوردار است. فهم ویژگی تعالی وجدان بدون داشتن ادراک صحیحی از منشأ متعالی آن، امکان‌پذیر نیست (فرانکل، ۱۳۸۸: ۵۳).

۱-۵-۵- ایمان داشتن به خدا و دین باوری

فرانکل یکی از مؤلفه‌های مهم در معناداری زندگی را مذهب و باور به خدا می‌داند و معتقد است در اعماق ضمیر ناخودآگاه انسان، احساس مذهبی عمیقی ریشه دارد که انسان در تاریک‌ترین لحظه‌های زندگی، وجودش را حس می‌کند. «او» شاهد بر انسان است و در کنارش حضور دارد. «او» همان خداست (فرانکل، ۱۳۷۵: ۲۰). این نظریه پرداز، مذهب را تکاپوی بشر برای یافتن معنای نهایی به‌شمار می‌آورد و معتقد است دینداری اصیل، ویژگی‌هایی بدین شرح دارد:

دینداری اصیل، ویژگی تصمیم‌گیرندگی داشته باشد، وجودی باشد، از عمق درون سرچشمه بگیرد، انسان به‌نحوی به جانب آن واداشته و مجبور نشده باشد؛ بلکه مذهبی بودن را آزادانه انتخاب و به آن متعهد گردد. دینداری حقیقی می‌بایستی به موقع در زمان خود بروز نماید. هرگز هیچ کس را نباید به آن مجبور ساخت (فرانکل، ۱۳۷۵: ۱۱۶).

فرانکل محتوا و دامنه ناخودآگاه جمعی و همگانی یونگ را عمیق‌تر و وسیع‌تر می‌بیند و آن را ناخودآگاه وجودی و روحی‌ای تعریف می‌کند که در عمق، در محور یا محتوای اصلی آن، یک نیروی متعالی، یعنی خدا قرار دارد: خدای ناخودآگاه. نظریه خدای ناخودآگاه فرانکل به‌عنوان یک پدیدار وجودی در انسان، در ناخودآگاه وجودی و ناخودآگاه روحی انسان، در واقع، تأیید و تکمیل‌کننده دیدگاهی در حوزه‌های روان‌شناسی، مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی مذهب است که در آن‌ها اعتقاد به اصیل و انسانی بودن توحید و خدا باوری انسان وجود دارد و ضربه‌ای است به آن دسته از نظریاتی که اعتقاد به خدای واحد را حاصل تحوّل فکر بشر می‌دانند که در نهایت به رهایی از باور به خدا می‌انجامد (فرانکل، ۱۳۷۵: ۳۰۵). این روان‌شناس در تعریف خدا باوری گفته است هرکسی در هر زمانی به مفهومی متفاوت از الوهیت اعتقاد دارد:

هرگاه نیاز به عشق باشد، خداوند عشق می‌شود و در گستره معرفت و دانش، خداوند دانشمندی مطلق و تسلی‌بخش ذهن است. چنان آرامشی به انسان می‌بخشد که حتی در ذهن نیز نمی‌توان آن را به تصویر کشید. هرگاه انسان گناهی مرتکب شود، خداوند نقش منجی به خود می‌گیرد و هنگام نیاز به هدایت در لباس روح القدس ظاهر خواهد شد (فرانکل، ۱۳۹۶: ۱۶۱-۱۶۲).

فرانکل جست‌وجوی معنا را اصلی‌ترین انگیزه انسان در زندگی می‌داند و دین را راهی برای یافتن معنای غایی در زندگی تعریف می‌کند: «معناجویی گزیده‌ترین و گویاترین جلوه وجود انسان است و اگر این تعریف درست باشد، موجه است که دین را جست‌وجوی انسان برای معنای غایی تعریف کنیم» (فرانکل، ۱۳۸۸: ۲۷). به عقیده وی، تجربه دینی، گوهری گران‌بها و ضروری برای بشریت است:

علی‌رغم آنکه دنیا درباره تجربه دینی فکر می‌کند، کسی که این تجربه به او دست داده است، صاحب گوهر گران‌بهایی است؛ یعنی صاحب چیزی است که به زندگی معنا می‌بخشد؛ بلکه خود، سرچشمه زندگی و زیبایی است و به جهان و بشریت، شکوه تازه‌ای می‌دهد (فرانکل، ۱۳۷۵: ۲۷۵).

مفهوم خدا در اندیشه فرانکل، گسترده‌تر از آن مفهومی است که نمایندگان دینی می‌گویند. او خدا را این‌گونه تعریف کرده است: «خداوند، شریک صمیمی‌ترین و خودمانی‌ترین گفت‌وگوهای تنهایی ماست. هرگاه که با خودمان در کمال صداقت و نهایت تنهایی سخن می‌گوییم، آن کس که خود را برای او بیان می‌کنیم، شاید بتوان خدا نامید» (فرانکل، ۱۳۷۱: ۶۱).

۲. بحث و بررسی

در این بخش، بحث را ذیل این عنوان‌ها ادامه می‌دهیم:

۲-۱- معرفی سیمین دانشور و رمان سوشون

سیمین دانشور اولین بانوی نویسنده‌ای است که در کشورمان رمان‌نویسی را به صورت حرفه‌ای آغاز کرد. وی در هشتم اردیبهشت ۱۳۰۰ در شیراز به دنیا آمد. پدرش، محمدعلی دانشور، پزشک و مادرش قمرالسلطنه حکمت، مدیر هنرستان و نقاش بود. سیمین در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، در محضر استادانی همچون بدیع‌الزمان فروزانفر، ملک الشعرای بهار و پرویز ناتل خانلری تحصیل کرد. وی در سال ۱۳۲۷ با جلال آل‌احمد آشنا شد و در نهایت، آن دو با یکدیگر ازدواج کردند. در همین سال، دانشور اولین مجموعه داستان کوتاه خود به نام آتش خاموش را منتشر کرد که نخستین مجموعه داستان کوتاه به قلم یک بانوی ایرانی است. سیمین یک سال بعد، در مقطع دکتری از دانشگاه فارغ

التحصیل شد و در سال ۱۳۳۱ با استفاده از بورس تحصیلی به آمریکا رفت و در دانشگاه استنفورد، دو سال در رشته زیبایی‌شناسی تحصیل کرد. وی پس از بازگشت به ایران، در هنرستان به تدریس هنر مشغول شد و همچنین به ترجمه آثار اروپایی اهتمام ورزید. سووشون از موفق‌ترین رمان‌های نگاشته‌شده به قلم این بانوی نویسنده است که فضای ایران در دوران وقوع جنگ جهانی دوم را توصیف می‌کند.

۲-۲- خلاصه رمان سووشون

این رمان، فضای آشفته و نابسامان جامعه بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵ را نشان می‌دهد که پس از وقوع جنگ جهانی دوم و در پی ورود متفقین به منطقه فارس و شهر شیراز شکل گرفت و مردم دچار بیماری و قحطی شدند. یوسف، قهرمان اصلی داستان، یکی از ملاکان بزرگ و مردی روشن‌فکر و متکی به ارزش‌های ملی است. در چند فصل کتاب از او می‌خواهند آذوقه قشون انگلیس را تأمین کند؛ ولی او حاضر نیست به کسانی که آن‌ها را علت بدبختی‌های مردم می‌داند، کمک کند. وی در طول رمان، شخصیتی باثبات دارد و علت این مسئله، آگاهی‌اش از جامعه و حقایق دنیای معاصر است. «در بسیاری از داستان‌های ایرانی «زن، مادر» به عنوان نقشی محوری یا فرعی در بیشتر داستان‌ها حضور دارد. یکی از به یادماندنی‌ترین آن‌ها «زری» در کتاب «سووشون» نوشته سیمین دانشور است که تقریباً همه ویژگی‌های کلاسیک این نوع زن را داراست» (فغانی، ۱۴۰۱: ۲۱۱). زری، همسر یوسف، زنی تحصیل‌کرده و عاشق خانواده است. او در فصل‌های ابتدایی رمان، دچار ترس و تردید است؛ ولی در پی مسائلی که برای خود و خانواده‌اش اتفاق می‌افتد، به خودآگاهی می‌رسد و در نهایت، به زنی شجاع تبدیل می‌شود.

۲-۳- معرفی لئو تولستوی و رمان آنا کارنینا

لئو تولستوی علاوه بر داستان‌نویس بودن، از شاخص‌ترین حکیمان و فیلسوفان روسیه نیز به‌شمار می‌آید که اندیشه‌های والا و ایده‌های معنوی خود را در قالب رمان و داستان به صورت حکمت عملی بیان کرده است. از نظر این نویسنده، تعالی و کمال انسان از

رهگذر پیوند یافتن او با همین دنیای مادی به دست می‌آید. وی در رمان‌ها و داستان‌هایش در پی ایجاد ارتباط عمیق و معنادار با هستی، از طریق پیوستن به رؤیای بی‌کران عشق، به زندگی، معنا و گستره‌ای بخشید تا با وجود ناملايمات فراوان بتوان آن را ادامه داد؛ همچنین مطالبی عمیق و ارزشمند را درباره رنج، مسئولیت‌پذیری انسان و شیوه نگرش او به زندگی، معنابخشیدن به زندگی، عشق، فداکاری و دیگر مسائل مهم بیان کرده است. تولستوی با ژرفاندیشی درباره انسان و انسانیت، و خلق رمان‌ها و کتاب‌های آموزشی خود، به مفهومی از زندگی دست یافت که مورد توجه مردم جهان و به‌ویژه روسیه قرار گرفت. وی در این راستا به معنابخشی به زندگی، ارتباط با هستی، عشق، نگاه نو به رنج‌ها، مسئولیت‌پذیری و دینداری خردمندانه توجه کرده است و از این جهت، دیدگاه این نویسنده درباره معنای زندگی، از جهت‌هایی با مکتب معنادرمانی فرانکل انطباق دارد.

۲-۴- خلاصه رمان *آنا کارنینا*

در این اثر، حوادث قرن نوزدهم در روسیه نشان داده شده است. این رمان فقط درباره آنا نیست و شخصیت محوری دیگری به نام لوین نیز دارد؛ ولی یکی از موضوع‌های اصلی آن، زندگی آناست. آنا به دلیل سرد بودن روابطش با همسر خویش، با جوانی که خواستار اوست، ارتباط برقرار می‌کند و در پایان رمان، وقتی درمی‌یابد جوان به خاطر باورهای اجتماعی، حاضر به ازدواج کردن با او نیست، خودکشی می‌کند؛ البته بیشتر متن رمان، توصیف‌کننده زندگی شخصی و اجتماعی لوین است و گویی تولستوی خصوصیات فردی خود را در قالب لوین نشان می‌دهد.

۲-۵- خودآگاهی، آزادی و بیداری

فرانکل انسان را موجودی آزاد می‌داند که براساس پاسخ به این پرسش که چگونه زندگی کند، تصمیم می‌گیرد تسلیم شود یا ایستادگی کند؛ بنابراین، توانایی غلبه کردن بر مشکلات را دارد؛ زیرا اصولاً موجودی از خود فرا رَوَنده است (فرانکل، ۱۳۸۸: ۲۰۹-۲۱۰).

در سووشون، خودآگاهی و وقوفی که زری در پایان رمان بدان می‌رسد، از او شخصیتی پویا می‌سازد. برخلاف شخصیت‌های ایستا که عقاید و افکارشان در طول وقایع تغییر نمی‌کند و در پایان رمان، همان جهان‌بینی و رفتاری را نشان می‌دهند که در آغاز داشتند، شخصیت پویا از سیر رویدادها اثر می‌پذیرد و در پایان رمان به چهارچوب فکری جدیدی می‌رسد.

بدین ترتیب، مرگ یوسف، خودآگاهی و شجاعت را در وجود زری بیدار می‌کند و او تصمیم می‌گیرد انتقام خون همسرش را بگیرد؛ به دیگر سخن، زری در طول داستان از شخصیتی منفعل به شخصیتی فعال و اثرگذار تبدیل می‌شود:

زری بیش از این نمی‌توانست سرپا بایستد. روی تخت، کنار فتوحی نشست و گفت: «جنزاه‌اش هنوز روی زمین است. نمی‌خواهم با شما جروبحث کنم؛ اما تا زنده بود، دست بیخ گلویش گذاشتید و گذاشتید و او هم مجبور شد صدایش را بلندتر کند تا خودش را به کشتن داد و حالا... بگذارید مردم در مرگش نشان دهند حق با او بوده...! به‌علاوه، با مرگ او حق و حقیقت نمرده! دیگران هم هستند!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۲۹۳).

یوسف با وجود اینکه می‌داند صدایی تنه‌است، در جامعه خویش، رفتاری نابهنجار را برمی‌گزیند و به‌تنهایی، خیال مبارزه با بیگانگان و عمالشان را در سر می‌پروراند. حتی در عقدکنان دختر حاکم، بعد از دیدن ریخت‌وپاش در مراسم، لب به اعتراض می‌گشاید و ابایی ندارد از اینکه دیگران با او همراه نشوند و حاکم با وی دشمنی کند. این رفتار و گفتار یوسف، موجب انزوای اجتماعی‌اش می‌شود و مردم از او کناره می‌گیرند؛ مثلاً در همین عقدکنان که نانوایان با وجود قحطی و گرسنگی مردم، نان سنگک بزرگی برای مراسم تدارک دیده‌اند، یوسف این عمل را ناشی از دست‌بوسی و خوش‌خدمتی نانوایان می‌داند و آن را تقبیح می‌کند و باعث می‌شود مهمانانی که نزدیکش نشسته‌اند، از اتاق بیرون بروند: «گوساله‌ها چطور دست میرغضبشان را می‌بوسند! چه نعمتی حرام شده و آن‌هم در چه موقعی!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۵). حتی نزدیکان یوسف مثل همسرش، زری و برادرش، خان‌کاکا از او می‌خواهند از آرمان‌هایش دست بکشند.

در این رمان با استفاده از براعت استهلال و نقاشی مینیاتوری، شجاعت زری پیش‌بینی شده است: آنجا که یوسف از حیف و میل کردن آرد برای نان سر سفره عقد شکایت می-

کند، زری در باطن خود، کار همسرش را تأیید می‌کند. نمونه دیگر از زمینه شجاعت داشتن زری را هنگام بیرون رفتن مهمانان از اتاق عقد، وقتی یوسف از آن‌ها انتقاد می‌کند، می‌توان دید که نشانه‌ای برای تنها ماندن یوسف در مبارزه و کشته شدنش به دست عمال بیگانگان است (ر.ک: پاینده، ۱۳۹۲: ۱۰۹-۱۱۱).

در انتهای رمان *آنا کارنینا*، لوین (Levin) تغییری در جان خود احساس می‌کند که ناخودآگاه، همراه رنج‌ها به درون دلش راه می‌یابد و به زندگی او با وجود تمام نادانی‌ها، ترس‌ها و خشم‌ها معنا می‌بخشد:

در آینده، همچنان از ایوان سورچی به خشم خواهم آمد و با این و آن بحث خواهم کرد و اندیشه‌های خود را نابجا بیان خواهم داشت. مثل گذشته، میان مصفاترین بخش روحم و دیگران و حتی همسر دیواری خواهم دید. همچنان گناه ترس خود را به گردن او خواهم نهاد و بعد پشیمان خواهم شد. مثل گذشته به یاری عقل و استدلال نخواهم توانست که دعا کردن خود را توجیه کنم و با این همه دعا خواهم کرد؛ اما حالا دیگر هرچه پیش آید و هرچه برسر من آید، زندگی‌ام، تمامی زندگی‌ام نه فقط به عکس گذشته، سرشار از معنی خواهد بود؛ بلکه حاوی مفهوم خوبی‌ای خواهد بود که من می‌توانم در آن بنهم (تولستوی، ۱۳۷۸: ۳۲۱).

۲-۶- خودآگاهی و احساس مسئولیت

طبق نظریه فرانکل، زندگی برای همه افراد، معنایی یکسان ندارد و این معنا همان وظیفه‌ای است که هر فرد در لحظه‌های گوناگون زندگی برعهده دارد. از دیدگاه وی، انسان در هر برهه‌ای از زندگی باید مسائلی را حل کند و به پاسخی دالّ بر چستی معنای زندگی دست یابد؛ در نتیجه، تنها خود او باید با قبول مسئولیت و انجام دادن کارهایش به پرسش مطرح شده درخصوص چستی معنای زندگی پاسخ دهد.

معنادرمانی، اصل وجود را در پذیرفتن مسئولیت زندگی می‌یابد و «مسئولیت‌پذیری به معنای متعلق بودن انتخاب‌ها به خودمان و برخورد صادقانه با آزادی است» (شارف، ۱۳۸۱: ۱۸۴). از نظر فرانکل، ما انسان‌ها مختاریم در هر موقعیتی رفتاری را انتخاب کنیم و هیچ نیرویی خارج از وجودمان نمی‌تواند آزادی‌مان را نفی کند. این آزادی برای سلامت روان ما و تداوم زندگی‌مان ضروری است. یکی از ابعاد هستی ما انسان‌ها مسئولیت شخصی‌ای است که سبب می‌شود به زندگی خویش معنا ببخشیم (شولتس، ۱۳۸۲: ۱۶۹-۱۷۰).

هرکسی در هر برهه از زندگی، مسئولیت آگاهی یافتن از وظایف خویش را برعهده دارد و برآوردن این مهم با عملکرد درست در موقعیت‌های مختلف زندگی میسر می‌شود.

در سووشون، یوسف، جوانی تحصیل کرده و روشنفکر است که ظلم، فقر و بی‌عدالتی در جامعه آزرده‌اش می‌کند و او برای تغییر دادن وضعیت موجود می‌کوشد. وی هرگز در برابر ظلم، ساکت نمی‌نشیند و تا پای جان برای باز پس گرفتن حق رعیت مبارزه می‌کند. یوسف با وجود اینکه زندگی خانوادگی موفق و امکانات رفاهی بسیار خوبی دارد، نمی‌تواند به گرسنگی و تحقیر مردم بی‌اعتنا باشد. او در بازگشت از جشن عقدکنان دختر حاکم به همسرش می‌گوید: «از دست من گریه می‌کنی؟ من نمی‌توانم مثل همه مردم باشم؛ نمی‌توانم رعیت را گرسنه بینم. نباید سرزمینی خالی خالی از مرد باشد» (دانشور، ۱۳۹۵: ۱۸).

یوسف در برابر خان‌کاکا که به فکر گرسنگی قشون بیگانه است، می‌گوید رعیت و همشهریانش را نمی‌شود گرسنه نگاه داشت، و رعیت زیردستش را از آن خود می‌داند؛ تا جایی که برای گرسنه نماندن آنان حاضر است جانش را فدا کند:

خان‌کاکا به یوسف رو کرد و گفت: «جانم! عزیزم! تو جوانی و نمی‌فهمی. با این کله‌شقی با جان خود بازی می‌کنی و برای همه‌مان دردسر می‌تراشی. آخه آن‌ها هم باید قشون به این بزرگی را نان بدهند. خودت که می‌دانی که نمی‌شود قشون به این بزرگی را گرسنه نگه داشت!». یوسف به تلخی گفت: «اما رعیت مرا می‌شود... همشهری مرا می‌شود گرسنه نگه داشت» (دانشور، ۱۳۹۵: ۱۶).

در *آنا کارنینا*، لوین که شخصیتی خلاق دارد، با اینکه ملاک و صاحب زمین‌های زیادی است و به انجام دادن کار اضافی نیازی ندارد، به کشتزار می‌رود، کار می‌کند و با موژیک‌ها هم صحبت می‌شود. وی هنگام کار کردن در کشتزار و مصاحبت با موژیک‌ها می‌گوید: «حکایتی است! باور نمی‌کنی کار چه دواي فوق‌العاده‌ای است! هر درد و مرضی را درمان می‌کند! من خیال دارم یک لغت جدید به فرهنگ پزشکی اضافه کنم و آن *Arbeitskur* است» (تولستوی، ۱۳۷۸: ۳۴۴).

۲-۷- خودبسندهی

به گفته فرانکل:

براساس نظریه ساختار سه بعدی وجود انسان، وجدان یکی از بخش‌های اصلی ناهشیار معنوی و در واقع، هسته وجودی آدمی است که او را در پاسخ به پرسش‌های زندگی و پذیرش مسئولیت‌های آن راهنمایی می‌کند؛ به دیگر سخن، وجدان، مرکز هدایت‌کننده شخص در معنایابی است (فرانکل، ۱۳۸۹: ۵۱).

هرچند در مکتب فرانکل و در معرفی شخصیت سالم، درباره خودبسندهی سخن گفته نشده است، معنای قابل برداشت از خودبسندهی را در مؤلفه پاسخ‌گویی به وجدان و مسئولیت‌پذیری مورد نظر وی می‌توان یافت؛ به عبارت دیگر، اقتراب معنایی خودبسندهی با معنادرمانی مورد نظر این روان‌شناس را در پاسخ‌گویی به ندای وجدان می‌توان مشاهده کرد؛ زیرا انسانی که به ندای وجدان عمل می‌کند، برای خودکفایی می‌کوشد تا به بیگانگان وابسته نباشد.

در سووشون، یوسف نه تنها برای خودکفایی جامعه از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کند؛ بلکه دیگران را هم به مبارزه برای دستیابی به خودبسندهی فرامی‌خواند و با شفقت و مهربانی به ملکرستم می‌گوید: «رستم! بیا برای حداقل یک ایشوم، یک تیره، جاجو و اعتقاد بساز! حرفه یادشان بده! چند بار به تو گفته‌ام! زمین‌های بایر من هم منتظر خانه و مدرسه و حمام و مریضخانه و مسجد و مرتع شدن هستند...» (دانشور، ۱۳۹۵: ۵۳).

این خودبسندهی را حتی در اندیشه‌های یوسف نیز می‌توان مشاهده کرد وقتی متوجه می‌شود با تفکرهای مارکسیستی یا سوسیالیستی نمی‌توان در جامعه، تغییری به وجود آورد و برای ایجاد تغییر باید فکر و دلی روشن داشت:

حرف اساسی من این بود که بهشان گفتم: «به این آسانی‌ای که شما خیال می‌کنید، نیست»؛ گفتم مارکسیست یا حتی سوسیالیسم، شیوه فکری مشکلی است که تعلیم و تربیت دقیق می‌خواهد؛ گفتم تطبیق آن با زندگی و روحیه و روش اجتماعی ما مستلزم پختگی و وسعت نظر و فداکاری بی‌حد و حصری است؛ من گفتم روشن‌دلی لازم است تا بتوان با روشنفکری و بی‌دخالت غیر برای مردم این مملکت، کاری کرد... (دانشور، ۱۳۹۵: ۱۲۵-۱۲۶).

در *آنا کارنیا*، لوین انسانی مسئولیت‌پذیر است و شیوه زندگی و کار دولتی دوستش آبلونسکی را مسئولانه و باارزش نمی‌داند؛ اما آبلونسکی تحت تأثیر جامعه درباری آن روزگار، انتقادهای لوین را غیرعادلانه می‌داند:

لوین قلباً نحوه زندگی و خدمت دولتی دوست خود را (استیو آبلونسکی) در شهر تحقیر نموده و آن را بی‌محتوا می‌داند؛ اما اختلاف آبلونسکی با لوین در آن زمان بود که آبلونسکی کارهایی را انجام می‌داد که تمام افراد جامعه درباری انجام می‌دادند؛ لذا انتقادات لوین را منصفانه تلقی نکرده و با حسن‌نیت به او می‌خندید (تولستوی، ۱۳۷۸: ۵۱).

۲-۸- خودآگاهی و دریافت و بخشش عشق

بر اساس اذعان فرانکل، «انسان با برخورداری از کیفیت تعالی خویشتن اساساً علاقه‌مند به فراسوی خویش است؛ چه این امر، دستیابی به یک معنا برای تحقق بخشیدن باشد و چه دستیابی به انسان دیگری که عاشقانه با او روبه‌رو شود» (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۳).

نقطه انطباق خودآگاهی و عشق در سووشون و نظریه فرانکل، جایی است که یوسف از کودکی، بذر محبت و عشق در دل فرزندانش می‌کارد و دل را به باغچه‌ای تشبیه می‌کند که با عشق، زیبا می‌شود. وی به فرزندانش می‌گوید:

دوست داشتن که عیب نیست بابا جان! دوست داشتن دل آدم را روشن می‌کند؛ اما کینه و نفرت، دل آدم را سیاه می‌کند. اگر از حالا دلت به محبت انس گرفت، بزرگ هم که شدی، آماده دوست داشتن چیزهای خوب و زیبای این دنیا هستی. دل آدم عین یک باغچه پر از غنچه است: اگر با محبت، غنچه‌ها را آب دادی، باز می‌شوند؛ اگر نفرت ورزیدی، غنچه‌ها پلاسیده می‌شوند. آدم باید بداند که نفرت و کینه برای خوبی و زیبایی نیست؛ برای زشتی و بی‌شرفی بی‌انصافی است. این جور نفرت، علامت عشق به شرف و حق است (دانشور، ۱۳۹۵: ۲۹).

زری نیز عشق را از پدر آموخته است و آن را موجب ایجاد تغییرهایی در زندگی می‌داند:

خود حاج‌آقایم می‌گفت: «مسجد و درس را که ازم گرفته‌اند! در کارهای دیگر هم استغفر الله نمی‌توانم دخالت کنم! کردیم و دیدیم! آخر آدم باید در این دنیا یک کار بزرگ‌تری از زندگی روزمره بکند! باید بتواند چیزی را تغییر بدهد! حالا که کاری نمانده بکنم، پس عشق می‌ورزم!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۷۴).

متن به گونه‌ای است که خواننده، خنده‌های زری و حرف‌های عاشقانه او را مظهر عشق به یوسف می‌داند و همین عامل به یوسف، شجاعت می‌دهد تا برای آرمان‌هایش مبارزه کند. ضامن ادامه مبارزه با وجود این همه خطر، عشق خالص زری به یوسف و زندگی خانوادگی‌اش است: «زری خندید و گفت "... ته چشم‌هایت دو ستاره برق می‌زند! چشم‌های تو ماشالله عین زمرد!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۱۸). او حتی شهر کوچک محل زندگی خود را به خاطر نارنج‌هایی که یوسف کاشته است، عاشقانه دوست دارد: «بله! این شهر من است و وجب به وجبش را دوست دارم! تپه پشتش، ایوان سرتاسری دُور عمارت، دو جوی آب دو طرف خرنند، آن دوتا درخت نارون دم باغ، نارنجستانش را که نارنج‌هایش را خودت با دست خودت کاشته‌ای!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۲۶).

در *آنا کارنینا*، یکی از شخصیت‌هایی که ارزش عشق را درک کرده و آن را به آزادی ترجیح داده، لوین است:

لوین چون تنها ماند و حرف‌های این مجردان را از خاطر گذراند، بار دیگر به دل خود رجوع کرد تا ببیند آیا به‌راستی، افسوسی را که آن‌ها می‌گفتند، برای آزادی خود در آن می‌یابد؛ اما در برابر این پرسش فقط لبخندی زد: «آزادی؟ آزادی برای چه؟ سعادت فقط در این است که کسی را دوست داشته باشی و آرزویت آرزوی او باشد و فکرت افکار او و این آزادی نیست؛ خوشبختی است!» (تولستوی، ۱۳۷۸: ۵۷۸).

در جایی دیگر از *رمان*، لوین عشق را راه‌رهایی یافتن از یأس می‌داند: دیدار برادر و نزدیکی مرگ در روح لوین هم‌ام، احساس وحشتی را در برابر بغرنجی و نزدیکی و درعین حال، ناگزیری مرگ تازه کرد که در آن شب پاییزی که برادرش به دیدنش آمده بود، در جانش افتاده بود. این احساس حالا شدیدتر از پیش بود و او خود را کمتر از پیش به درک معنی مرگ، توانا می‌یافت و ناگزیری آن در نظرش وحشتناک‌تر از گذشته بود؛ اما حالا نزدیکی زنش نگذاشت که این احساس به یأس بینجامد. او با وجود مجاورت مرگ، وجوب زندگی و عشق را احساس می‌کرد. احساس می‌کرد که عشق او زیر تهدید نومیدی، شدیدتر و ناب‌تر شده است (تولستوی، ۱۳۷۸: ۶۵۰).

۲-۹- خودآگاهی و دین‌باوری

یکی از مؤلفه‌های مهم در معناداری فرانکل، مذهب و باورمندی به خداست؛ بدین شرح که در اعماق ضمیر ناخودآگاه انسان، احساس مذهبی عمیقی ریشه دوانیده و انسان در تاریک‌ترین لحظه‌های زندگی، وجود خدا را حس می‌کند؛ چنان‌که حضور خدا در همه جای زندگی اش نمود می‌یابد. به‌گفته این روان‌شناس: «او شاهد بر من و در کنار من حضور دارد. او همان "خدا"ست» (فرانکل، ۱۳۷۵: ۲۰).

خدا محوری که پرطرفدارترین نظریه در حوزه معنادرمانی است و به قول فرانکل، آن را در ضمیر ناخودآگاه هر انسانی می‌توان سراغ گرفت، در تاریک‌ترین لحظه‌های زندگی درک می‌شود:

روان‌پزشک دین‌دار نه تنها به خدا اعتقاد دارد؛ بلکه به اعتقاد ناخودآگاه در بیمار هم باور دارد؛ به سخن دیگر، او معتقد است که خدای او خدای ناخودآگاه بیمار نیز است و در همین حال، معتقد است این خدای ناخودآگاه، خدای یگانه‌ای است که صرفاً تا این زمان به آگاهی بیمار درنیامده است (فرانکل، ۱۳۸۹: ۷۱-۷۲).

البته این هرگز بدان معنا نیست که خدا از خودش ناآگاه است؛ بلکه ممکن است خدا برای انسان، ناخودآگاه باشد (فرانکل، ۱۳۸۹: ۶۲).

از سوی دیگر، دین‌باوری و خدا محوری، یکی از مهم‌ترین ارکان شخصیت قوی از نظر دانشور است. در قسمتی از رمان، او از قول مک ماهون، روزنامه‌نگار انگلیسی، استقلال را به درختی تشبیه کرده که باغبان آن، چهره‌ای شبیه پیامبران دارد؛ درختی که از خون مردان رشد می‌کند، غرورآفرین و امیدبخش است، صفات مردانگی را به انسان‌ها می‌بخشد، دروغ، ترس و بدگمانی را از میان می‌برد و این اندیشه را به ذهن متبادر می‌کند که استقلال داشتن در گرو هدایت پیامبران است. «بعد شعر خودش را خواند: شعر درخت استقلال» (دانشور، ۱۳۹۵: ۳۸).

در بخش‌های متعددی از سووشون، عزاداری برای یوسف به عاشورا تشبیه شده است و وقتی سرپاسبان می‌خواهد مردم و کسبه را متفرق و تهدید کند که اگر به سر دکان- هایشان نروند، به زور متوسل می‌شود و پروانه کسبشان را لغو می‌کند، ماشاءالله قری می- گوید: «سرکار! دایت را که می‌شناسی! وقتی حرفی زد، روی حرفش می‌ایستد. ما قصد آشوب

که نداریم! عزای همشهری‌مان را گرفته‌ایم. انگار کن اینجا کربلاست و امروز عاشورا است. تو که نمی‌خواهی شمر باشی!» (دانشور، ۱۳۹۵: ۲۹۸).

تولستوی در رمان‌ها و دیگر کتاب‌هایش راه نجات انسان را دستیابی به فهم درست دربارهٔ دین و سبک درست زندگی کردن با استفاده از دستوره‌های دینی دانسته و معتقد است: «مردمان مسیحی به علت دورشدنشان از سبک زندگی مسیحی، بدتر از مشرکان و بی‌دینان شده‌اند» (تولستوی، ۱۳۹۹: ۲۱). او زندگی دینی را همراه با عشق دانسته و معتقد است: «این واقعیت را که عشق، وجه ضروری و شادمانهٔ زندگی انسان است، همهٔ سنت‌های دینی قدیم به رسمیت شناخته بودند» (تولستوی، ۱۳۹۹: ۵۱-۵۲).

در آنا کارنینا:

لوین با دهقانان اختلاط می‌کند. یکی از آنان از آدم‌هایی سخن می‌گوید که نه برای خویش، بلکه برای خدا زندگی می‌کنند. این سخن، پرتو الهامی است. او تخصص عقل و دل را درمی‌یابد. عقل برای زیست، جدال سبعانه را به مردم می‌آموزد. دوست داشتن هم‌نوع، هیچ معقول نیست: «عقل به من هیچ چیز نیاموخته است. آنچه را که می‌دانم، دل به من عطا و بر من آشکار کرده است» (رولان، ۱۳۸۸: ۷۲).

۳- نتیجه‌گیری

امروزه، بسیاری از روان‌شناسان، بیشتر به جنبه‌های سالم و استعداد‌های انسان توجه می‌کنند تا جنبه‌های ناسالم وجود او؛ همچنین درصدد کشف کردن و پرورش دادن این استعدادها و نیز شکوفایی انسان هستند. ادبیات هم زادهٔ تخیل و افکار درونی انسان هنرمند است و متن ادبی بر روان و ضمیر خوانندگان اثر می‌گذارد؛ بنابراین، ارتباطی نزدیک بین ادبیات و روان‌شناسی وجود دارد. در عصر حاضر، رمان، دریچه‌ای برای ورود به روان و ضمیر آدمی به‌شمار می‌آید و رمان‌نویس درواقع، برشی از زندگی انسان و تصویری از جامعه را در اثر خود نشان می‌دهد و حالت‌های روحی و افکار درونی او را می‌کاود.

در این پژوهش برای تبیین این موضوع که رمان‌های *سووشون* و *آنا کارنینا* شخصیت‌هایی را نشان می‌دهند که با خودآگاهی به سمت سلامت روان، مسیر زندگی را طی می‌کنند، نظریهٔ ویکتور فرانکل را در این رمان‌ها تحلیل و بررسی کردیم و دریافتیم

خودآگاهی قهرمانان این دو رمان، موجب ظهور صفاتی پسندیده همچون: بیداری، احساس مسئولیت، خودبستگی، عشق و دینداری آگاهانه شده است. این مؤلفه‌ها با عناصر مورد نظر فرانکل در مکتب معنادرمانی، کاملاً مطابقت دارند.

اگرچه مفهوم خودبستگی، آن‌گونه که مورد نظر دانشور است، از جهت لغوی در مؤلفه‌های معنادرمانی فرانکل یافت نشد، با تبیین و توصیف این مفهوم و دستیابی به حقیقت خودبستگی می‌توان آن را زیرمؤلفه پاسخ‌گویی به ندای وجدان که مورد نظر فرانکل است، قلمداد کرد. در *آنا کارنینا*، لوین به دلیل گوش دادن به ندای وجدان، کار افراد جامعه درباره‌ی را کوچک می‌شمارد و حاضر نیست مثل آن‌ها زندگی کند.

در *سووشون*، یوسف از مسئولیت خود در زندگی آگاهی دارد و با آزادی اراده، به دنبال یافتن معنایی در زندگی خویش است. این آگاهی و بیداری را می‌توان از صفات متعالی‌ای دانست که در معنادرمانی، قدرت پذیرش رنج‌ها و ناکامی‌ها را در وجود انسان افزایش می‌دهد و به خلق حیاتی فعال‌تر و پویاتر می‌انجامد. همین مؤلفه، ویژگی مهم یوسف است که سبب می‌شود وی هم در برابر ظلم ایستادگی کند و هم یار شفیق خویش را که در ابتدا شخصیتی محافظه‌کار و ترسو دارد، به زنی شجاع و قوی مبدل کند. لوین نیز وقتی زندگی را به سبب وجود ترس، خشم و نادانی، سرشار از معنا می‌یابد، به بیداری و خودشناسی می‌رسد.

از دیگر مفاهیم اساسی‌ای که هم در رمان‌ها نقشی مهم دارد و هم در مکتب فرانکل بر آن تأکید شده، مفهوم عشق است. این روان‌شناس عشق ورزیدن را محرکی برای فرارفتن از خویشتن و عاملی مؤثر در ارزش‌آفرینی و معنابخشی به زندگی می‌داند و درنهایت، معتقد است مهم‌ترین هدفی که انسان می‌تواند آرزو داشته باشد تا با کمک آن به تعالی و کمال برسد، عشق است. عشق در آثار تولستوی، نقشی پررنگ دارد و به زندگی قهرمانان رمان‌ها معنا می‌بخشد. این نویسنده حکیم روسی در رمان‌های خود، شخصیت‌هایی را به ما معرفی می‌کند که با عشق، ضامن پایداری یا نجات زندگی مشترک شدند و یا عشق، نیروی محرک آن‌ها به سمت کارهای ارزشمند شد.

به نظر فرانکل، در ناخودآگاه انسان، کششی به سوی خدا وجود دارد که در موقعیت‌های ناامیدکننده زندگی‌اش احساس می‌شود. این باور، روح انسان را به تعالی می‌رساند و او را به سمت زندگی‌ای معنادار می‌برد. دانشور در بیشتر مواردی که زری و یوسف را به عنوان شخصیت‌هایی قوی توصیف کرده است، به این باور اشاره می‌کند. تولستوی نیز راه نجات مسیحیان را روی آوردن به سبک زندگی دینی دانسته و معتقد است سنت‌های دینی، ما را به سمت زندگی‌ای همراه با عشق و شادی راهنمایی می‌کنند.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- پاینده، حسین، (۱۳۹۲)، گشودن رمان: رمان ایران در پرتو نظریه و نقد ادبی، تهران: مروارید.
- ۲- تولستوی، لئو، (۱۳۷۸)، آنا کارنینا، ترجمه سروش حبیبی، تهران: نیلوفر.
- ۳- (۱۳۹۹)، قانون عشق و قانون خشونت، ترجمه شهاب‌الدین عباسی، چاپ دوم، تهران: مروارید.
- ۴- دانشور، سیمین، (۱۳۹۵)، سووشون، چاپ بیست و دوم، تهران: خوارزمی.
- ۵- رولان، رومن، (۱۳۸۸)، زندگی تولستوی، ترجمه علی اصغر خبره‌زاده، تهران: نگاه.
- ۶- سارتر، ژان پل، (۱۳۸۰)، اگزستانسیالیسم و اصالت بشر، ترجمه مصطفی رحیمی، چاپ دهم، تهران: نیلوفر.
- ۷- شارف، ریچارد اس، (۱۳۸۱)، نظریه‌های روان‌درمانی و مشاوره، ترجمه مهرداد فیروزبخت، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- ۸- شولتز، دوآن، (۱۳۸۲)، روان‌شناسی کمال‌الگوهای شخصیت سالم، ترجمه گیتی خوشدل، تهران: پیکان.
- ۹- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، (۱۳۹۲)، رساله سه اصل، تصحیح و مقدمه محمد خواجه‌جوی، تهران: مولی.
- ۱۰- فرانکل، ویکتور، (۱۳۷۱)، فریاد ناشنیده برای معنا، ترجمه علی علوی‌نیا و مصطفی تبریزی (ثنائی)، تهران: یادآوران.
- ۱۱- (۱۳۷۲)، پزشک و روح، ترجمه فرخ سیف بهزاد، چاپ سوم، تهران: درسا.

- ۱۲، (۱۳۷۵)، خدا در ناخودآگاه، ترجمه ابراهیم یزدی، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- ۱۳، (۱۳۸۸)، انسان در جست‌وجوی معنا، ترجمه مهین میلانی، تهران: درسا.
- ۱۴، (۱۳۸۹)، انسان در جست‌وجوی معنای غایی، ترجمه احمد صبوری و عباس شمیم، تهران: آشیان.
- ۱۵، (۱۳۹۶)، میل به معنا، ترجمه کیومرث پارسای، تهران: نشر تمدن علمی.
- ۱۶-فروم، اریک، (۱۳۹۴)، هنر عشق‌ورزیدن. ترجمه پوری سلطانی، چاپ دوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۷-مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، (۱۳۷۵)، مثنوی معنوی، تصحیح و پیشگفتار عبدالکریم سروش، تهران: علمی و فرهنگی.

مقالات و پایان‌نامه

- ۱-ادهمی صیادمحله، حدیثه و حمیده ادهمی صیادمحله، (۱۳۹۸)، «تحلیل شخصیت‌های اصلی در رمان کاندید اثر ولتر بر مبنای نظریه آبراهام مزلو»، جستارنامه ادبیات تطبیقی، س ۳، ش ۶، صص ۱۰۰-۱۱۶.
- ۲-جمشیدی، سمانه، (۱۳۸۹)، بررسی اثربخشی معنادرمانی گروهی بر روی افسردگی و رضایت زناشویی زنان مبتلا به تعارضات زناشویی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، استاد راهنما: مرتضی ترخان، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور.
- ۳-حسن‌زاده، زهرا، (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی رمان «اصل و فصل» سحر خلیفه و «سوشون» سیمین دانشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمد شیخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ۴-حسینی بافرانی، طلعت، (۱۳۹۰)، «انسان سالم و ویژگی‌های آن از دیدگاه ویکتور فرانکل»، روان‌شناسی و دین، س ۵، ش ۱۴، صص ۱۱۳-۱۴۴.
- ۵-فریامتش، مسعود، (۱۳۸۶)، «اراده معطوف به معنا: نگاهی به معانی و مفاهیم معنی‌درمانی»، اطلاعات حکمت و معرفت، س ۲، ش ۵، صص ۵۵-۶۰.

- ۶- فغانی، سونیا، ملیحه مهدوی و مسعود مهدیان، (۱۴۰۱)، «تحلیل عناصر داستان در رمان «پستیچی» با تأکید بر عناصر ساختاری طرح»، جستارنامه ادبیات تطبیقی، س ۶، ش ۲۲، صص ۱۹۱-۲۲۴.
- ۷- قربانی، هاشم، (۱۳۸۸)، «معنای زندگی از دیدگاه ویکتور فرانکل»، تأملات فلسفی، س ۱، ش ۳، صص ۳۵-۵۸.
- ۸- مکی، جی. ال، (۱۳۷۴)، «شر و قدرت مطلق»، ترجمه ابراهیم سلطانی و احمد نراقی، کلام فلسفی (مجموعه مقالات)، تهران: صراط.
- ۹- نائینی، غزاله سادات، (۱۳۹۴)، معنای زندگی از دیدگاه ویکتور فرانکل با نگاهی به آرای شهید مطهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فلسفه، استاد راهنما: محمدصادق زاهدی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی.
- ۱۰- نورعلی‌زاده میانجی، مسعود، ابوالقاسم بشیری و مسعود جان‌بزرگی، (۱۳۹۱)، «رابطه خداآگاهی با خودآگاهی»، روان‌شناسی و دین، س ۶، ش ۱۹، صص ۵-۲۴.
- ۱۱- نیکدار اصل، محمدحسین، (۱۳۹۳)، «اراده معطوف به معنا در غزل‌های حافظ و معنادرمانی ویکتور فرانکل»، پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، س ۶، ش ۲۲، صص ۱۷۱-۲۰۸.